

С. С. Вітвицька
доктор педагогічних наук
професор, професор кафедри
педагогіки
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

Інноваційний підхід до проблеми виховання молоді у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

Побудова незалежної демократичної української держави, оновлення сучасної системи вищої освіти і педагогічної науки зумовлює необхідність дослідження педагогічної інноватики як особливої галузі наукового пізнання. Інтенсивний розвиток та модернізація вищої педагогічної освіти потребують всебічного вивчення і глибокого аналізу накопиченого досвіду в українській педагогічній теорії та практиці щодо новаторських ідей, інноваційних підходів видатних українських педагогів, до яких безперечно належить талановитий класик української і світової педагогіки А.С. Макаренко, досвід та ідеї якого стали основою для розвитку багатьох напрямів вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

Педагогічна спадщина А. С. Макаренка широко досліджується в різних аспектах протягом останніх ста років українськими та зарубіжними вченими (Н. В. Абашкіна, І. А. Зязюн, М. П. Ніжинський, М. П. Павлова, В. О. Сухомлинський, О. С. Кель, Т. Хілінг та ін.). У багатьох країнах світу (Німеччина, Японія та ін.) створені макаренківські центри та асоціації.

А. С. Макаренко протягом всієї своєї діяльності у розв'язанні будь-яких проблем, у самих складних ситуаціях був схильний до нового, до ризику, робив свій вибір на основі проектування процесу виховання, його діяльність була завжди творчою, інноваційною. Його інноваційність полягає, насамперед, у

новому підході до виховання особистості, розуміння сутності педагогіки та педагогічної діяльності, ролі колективу у становленні, соціалізації індивіда.

А. С. Макаренко один із перших спробував дослідити діалектику, взаємозв'язок педагогічних явищ. На думку педагога, виховати людину – означає виховати в неї перспективні шляхи. Методика цієї роботи полягає в організації нових перспектив, у використанні наявних, у поступовій постановці більш ціннісних, розширенні перспектив цілого колективу, доведенні їх до перспектив усієї країни.

А. С. Макаренко обстоював діалектичну педагогіку, педагогіку активного виховання, наполягає на тому, що «людину треба не ліпити, а кувати» [4, с. 243].

Педагог вважав, що школа має перебудуватися на нових принципах взаємодії вчитель-учень. Підґрунтям діяльності школи має бути не «праця-робота», а праця-турбота. Турбота про кожного учня – це те головне, чим має керуватися педагог у своїй діяльності.

Оригінально розв'язував педагог проблеми взаємодії вихованців і вихователів. Учитель, вихователь, як і в цілому колектив вихователів, має виступати не диктатором шкільного буття. А. С. Макаренко відстоював думку про те, що спілкування педагогів і учнів має будуватися на дружніх взаєминах, повазі вчителя до особистості учня, вирі в його сили й можливості. По суті він всебічно розробив і практично реалізував принцип співробітництва.

Педагог – практик стверджував, що мета виховання впливає із потреб суспільства. На його думку потрібно мати програму виховання особистості, програму формування людського характеру. Таку програму він описує у своїх статтях і книгах. Ця програма передбачала: сміливість і мужність, чесність і працьовитість, патріотизм і знання, «всю картину людської особи».

А. С. Макаренко зазначив, що методична догма недопустима в організації процесу виховання. Аналізуючи проблеми виховання А. С. Макаренко писав, що «людина не виховується частинами, вона створюється синтетично всією сумою впливів, яких вона зазнає. [2, с. 12].

Виховання справа надзвичайно складна й різноманітна. Найбільш небезпечним моментом тут є страх перед цією складністю і різноманітністю, що виявляється у двох формах: по-перше, у намаганні «постригти всіх під один номер, втиснути людину в стандартний шаблон, виховати вузьку серію людських типів» [2, с. 154] і, по-друге, в пасивному слідуванні за кожним індивідумом, що називав А. С. Макаренко «гіпертрофією індивідуального підходу» [3, с. 158].

Проте, писав учений, було б неймовірним верхоглядством ігнорувати людську різноманітність. Тому до стандартної програми додавався «індивідуальний коректив». Останній особливо був важливим для виявлення та виховання «інтелектуальної еліти» – майбутніх педагогів, лікарів, інженерів, музикантів, художників та ін. Відомо, що серед трьох тисяч випускників навчальних установ, якими керував А. С. Макаренко, таких було чимало.

Актуальними на сьогодні є погляди А. С. Макаренка щодо поняття «педагогічний процес». На його думку, для всебічного аналізу сутності педагогічного процесу важливо зіставляти його з іншим – із соціальним. У жодному разі не можна ототожнювати педагогічний процес з усією сумою впливів, які мають вплив на життя людини. Не варто протиставляти, але й ототожнювати «педагогіку школи» і педагогіку життя.

У своїх працях видатний педагог відповів на запитання, яке є дуже важливим для педагогічної теорії і практики – що означає вплив середовища, що таке середовище. На його думку, потрібно завжди пам'ятати, що громадянське обличчя кожної особистості завжди залежить від рівня моральності середовища, від тих стосунків, які складаються у конкретній особистості з оточуючими умовами життя.

Новаторський підхід А. С. Макаренка полягає у створенні: нових умов життя вихованців (соціокультурне розвивальне середовище, взаємопідтримка, взаємоповага і взаємозахищеність у колективі); педагогічних засобів (перспективні лінії, паралельна дія, єдність вимог, традиції); управлінських

нововведень (нові рішення в структурі систем та управлінських процедурах: самоврядування, різновікові закони, єдина мораль для дітей і дорослих).

А. С. Макаренко випереджував свій час, утверджуючи у вихованні нові форми життя суспільства й особистості. Він максимально використовував можливості радянської соціально-економічної системи, вперто долаючи її обмеженість, боровся проти вульгаризації – її принципів, ставив опір регресії, діалектично вирішував проблему зв'язку «старого» й «нового» спадкоємності й новаторства.

В основі новаторства А. С. Макаренка лежить подолання однобічного трактування зв'язку педагогіки й політики, школи й суспільства, боротьба за кардинальні підвищення ролі педагогічної науки й виховання у житті суспільства та розвитку особистості. Він дає нове трактування цінності людини, ставить питання про величину цінності особистості. За основу береться: мета та смисл життя, радість існування.

Психолого-педагогічний аналіз педагогічної спадщини А. С. Макаренка щодо сутності виховного процесу дозволяє зробити висновок про те, що ним було вперше у світовій практиці розроблена та переконливо реалізована система управління процесом соціалізації індивіда [1, с. 13].

Здійснюючи програму виховання особистості А. С. Макаренко у своїй теорії та практиці довів, що моральне обличчя особистості є рушійною силою її поведінки та вчинків. У системі цінностей А. С. Макаренка можна назвати дві низки провідних орієнтирів. Основна та, в центрі якої людина, її гармонійний розвиток, духовність, свобода, відповідальність, свобода як сенс життя. Друга є похідною від першої. До неї входять цінності, які потрібні для розвитку людини: гуманне суспільство, активна діяльність особистості.

Ідеї А. С. Макаренка, його педагогічна спадщина мають значне теоретичне і практичне значення для вираження проблем виховання сучасної молоді, проблем, з якими стикається на сьогодні молодь. Це, насамперед, знайомство з вадами суспільства (аморальність, хабарництво, жорстокість, лицемірство), які часто викликають у молоді не відразу, а інтерес. І

розуміються як норма. До того ж, потребує особливої уваги виховання у молоді поваги до сім'ї, сімейних цінностей, батьків, поваги, відповідальності за сімейні стосунки, дітей.

Недостатність серйозних роздумів, величезний і масивний вплив засобів масової інформації (кіно, телебачення тощо), відсутність аналізу власних вчинків не тільки створює проблеми, але й впливає на формування характеру молодого людини, втрати індивідуальності.

Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню та відновленню генофонду нації, виховання її духовної еліти – завдання, що стоїть на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Вирішення цього завдання є не менш важливим для держави та громадськості, ніж підготовка висококваліфікованих фахівців. У зв'язку з цим, виховний процес, як процес соціалізації, має бути спрямований на набуття молодим поколінням соціального досвіду, моральності, духовності, соціальної активності.

А. С. Макаренко – видатний теоретик і практик, вдумливий науковець і педагог залишив неоціненний спадок для нащадків, для сучасних вихователів, педагогів, батьків і громадськості. Його спадщина є актуальною на етапі побудови незалежної демократичної держави і потребує глибокого аналізу та впровадження його основних ідей у виховних процесах як навчальних закладів, так і у сімейному, родинному вихованні.

Отже, за ступенем значущості нововведення А. С. Макаренка є революційними, за масштабом поширення – міжнародними, за інноваційним потенціалом – глобальними, історико-педагогічними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванченко А. В. (2003). А. С. Макаренко про соціалізацію та формування наукового світорозуміння учнівської молоді. *Національна освіта у контексті творчості А. С. Макаренка*. Житомир, 10-14.
2. Макаренко А. С. (1950). *Твори в 7 томах*. Т. 1. К: Радянська школа.
3. Макаренко А. С. (1952). *Твори в 7 томах*. Т. 5. К: Радянська школа.